

NEGATİF ÖZGÜRLÜK ve NECATİ ÖNER

Hasan Yücel BAŞDEMİR*

Giriş: Necati Öner'in Siyasi Düşünce Çizgisi

Necati Öner'in *İnsan Hürriyeti* kitabının ikinci kısmı, "Eylem Hürriyeti" başlığını taşımaktadır. Öner, bu kısımda analitik siyaset felsefesinde ana tartışma konusu olan negatif özgürlük/hürriyet anlayışı çerçevesinde bir yaklaşım ortaya koymuş ve hürriyet bilincinin insanda dışarıdan müdahale ile ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Ancak kitapta negatif hürriyet literatürüne hiç atıf yapılmaması oldukça dikkat çekmektedir. Öner'in kullandığı kaynakçada hürriyetin negatif kullanımına vurgu yapan bir çalışma yer almamaktadır. Durum böyle olunca yazar, yaklaşımını kendi kavramsallaştırmasıyla ortaya koymaktadır. Bağlantısız bir şekilde bu benzerliğin ortaya çıkmış olmasının temelinde esasen Necati Öner'in bu kitabı yazma motivasyonu ile negatif özgürlük düşüncesinin ortaya çıkış motivasyonları arasında paralellik bulunmaktadır. Bu motivasyon, din ve vicdan hürriyeti başta olmak üzere temel insan haklarına karşı kamu otoritesinden kaynaklanan sınırlamalardır. Onun bu kitabı yazmasına neden olan şey, Türkiye'nin siyasi ortamıydı. Negatif hürriyet düşüncesinin ortaya çıkması da Batıdaki siyasi ortamdı. Bu yönüyle Batıdaki tarihi seyir, Türkiye'den çok farklı değildi. Batı siyasi hayatında dindarların sosyal hayattan izole edilmesi süreci, yoğunlukla 1850'lerden başlamış ve bu durum, tüm dünyayı komünizm korkusunun sardığı 1950'lere kadar sürmüştü. Benjamin Constant (1767-1830) ve Wilhelm von Humboldt (1767-1835) gibi düşünürlerden ilhamla İsaiah Berlin'in (1909-1997) 1959'da kaleme aldığı "İki Özgürlük Düşüncesi" makalesi¹, ilk kez negatif hürriyet düşüncesinin kavramsallaşmasına ve literatüre yerleşmesine yol açtı. Bu kavramın Türkçe literatüre girişi ise 1990'ların ortalarından itibaren oldu.

İnsan Hürriyeti kitabı, ilk baskısını 1982 yılında yaptı. Bu dönemlerde analitik siyaset felsefesi literatürü henüz Türkiye'ye gelmemişti ancak bu zamanlar dindarlar üzerinde ağır devlet baskısının yaşandığı dönemlerdi. Bu durum, Necati Öner'i kökleri Osmanlı dönemi aydınlarına kadar giden bir siyasi çizgiye konumlandırdı. Prens Sabahattin (1879-1948) ve Cavit

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Öğretim Üyesi

¹ İsaiah Berlin. "İki Özgürlük Kavramı." *Liberal Düşünce Dergisi* 46 (2007): 59-72.

Bey’le (1875-1926) Osmanlı son döneminden itibaren analitik siyaset felsefesinin izlerini Ahmet Ağaoğlu, Ahmet Emin Yalman, Ali Fuat Başgil ve 1980’lerde Kazım Berzeg ile sürmek mümkündür. Bu siyasi çizginin kökenleri Prens Sabahattin üzerinden on dokuzuncu yüzyılda Fransa’da ortaya çıkan La Play sosyoloji okuluna² dayanıyordu. Hüseyin Cahit Yalçın (1875-1957) ile birlikte bu ekol, Anglo-Sakson liberallerine uzanacaktı. Necati Öner, kendisine “liberal” denmesinden imtina etmesine rağmen hem kitabındaki öykünmeleri hem de düşünce dünyası bakımından bu ekole yakın duruyordu. Nitekim “insan hürriyetini azami ölçüler içinde tutmak isteyen, onlara saygılı olan devletlere liberal devlet; insan hürriyetine başka anlam verdikleri için siyasi hürriyetleri tanımayan devletlere de totaliter devlet denildiğini” söyleyerek aslında savunduğu insan hürriyetinin liberal devletlerde tezahür edebileceğini ifade etmektedir.³ *İnsan Hürriyeti* kitabı, özellikle “Eylem Hürriyeti” bölümü göz önüne alındığında liberal bir perspektifle yazılmıştı. Yazarın muhafazakar hassasiyetleri de göz önüne alındığında bu betimlemeyi, Ali Fuat Başgil ve Kazım Berzeg çizgisinde “liberal-muhafazakar” şeklinde yapmak daha uygundur.

Negatif ve Pozitif Hürriyet Ayrımı

Negatif ve pozitif ayrımı, hürriyete iki farklı bakışın sonucu olarak ortaya çıkar. Negatif hürriyet, şu soruya cevabı içerir: “Bireyin başkaları tarafından engellenmeden yapmak istediği ve yapmaya gücü yettiği şeyleri yapabilmesinin sınırı nedir?” Müdahalesizlik olarak hürriyet de denilen negatif hürriyet, bireylerin sırf kendilerini ilgilendiren özel bir yaşam alanı olduğu ve bu alana dışarıdan bir zorlamanın yapılmaması düşüncesine dayanır. Bu genelde Locke’dan mülhem öz-sahiplik ilkesine dayandırılır. Birey, başkaları tarafından engellenmediği ölçüde özgürdür. Dış müdahaleye mâruz kalmadan davranabildiğimiz alan ne kadar geniş ise hürriyetimiz de o kadar geniştir. Pozitif hürriyet ise kişinin kendisi ile ilgili kararlar alması ve kendisinin efendisi olma isteğinden çıkar. Buna göre özgürlük, sadece politik bir anlamı içermez. O aynı zamanda güç ve kabiliyetin yanı sıra ahlâkî, psikolojik, irâdî ve doğal-fizikî durumlarla da ilgilidir. Birey, kendini çevreleyen inanç ve hayat biçimlerinin etkisinde kalıyor, edilgen bir nesne olarak dışarıdan kendini etkileyen nedenlerle karar veriyorsa özgür değildir. Birey kendi kendinin efendisi olmalıdır. Berlin, bu pozitif tarzı şöyle betimler: “Ben hayatımın ve arzularımın herhangi bir dış zorlama olmaksızın kendime bağlı olmasını isterim. Başka insanların irade ettiği

² Murtaza Korlaelçi. “Le Play Mektebi ve İlk Türk Temsilcisi Prens Sabahattin Bey.” *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, sy. 1 (1983): 31-58.

³ Necati Öner. *İnsan Hürriyeti*. Ankara: Divan Yayınları, 2013, s. 81.

eylemleri değil kendi irademin eylemlerine uyarım. Edilgen bir nesne değil etken bir özne olmayı isterim. Kendi bilinçli isteklerim ve nedenlerimle karar vermeyi isterim. Kendisi için karar veremeyen, insan rolünde güçsüz bir köle gibi değil uygun gördüğüm amaçlarımı gerçekleştirmek isterim... Hepsinden önemlisi, düşünce ve amaçlarıma dayanarak onları açıklamak ve tercihlerim için düşünerek eylemde bulunmayı ve sorumluluk taşıyarak kendim hakkında bilinçli olmayı isterim. Bu, özgürlük, aksi ise köleliktir.”⁴

Berlin, pozitif özgürlüğün insan ruhuyla temellendirildiğini söyler. “İnsan ben’i, bir tarafta ‘baskın bir ben’i, diğer tarafta ise çağrılınca itaat eden ‘alçak ben’i taşır. Baskın ben, akıl ve yüksek şahsiyet taşır, iradeyi memnun edecek amaç ve projeler kurar; gerçek, ideal veya özerk ben’le birlikte tanımlanır. Yüksek ben, akıldışı etkilerden uzaktır. Kontrol edilmemiş arzular ise mevcut, eldeki hazları kovalayan ve bunlarla yetinen ‘alçak ben’in ürünleridir.” Bu iki ben, birbirinden ayrıdır. Alçak ben, akıldışı arzu ve isteklere temayül ederken yüksek ben, aklî amaç ve isteklere yönelir. İnsanın özgür olması için arzularının kölesi olmaktan kurtulması ve yüksek ben’in çizdiği yoldan yürümesi gerekir.⁵ Burada özgürlük düşüncesi bir kurtuluş ve hidâyet yolu olarak takdim edilir. Berlin’e göre bireyler ‘yüksek ben’in peşinden koşabilir fakat bunlar özgürlüğün konusu değildir. Bu amacı ya da aksini gerçekleştirmekten alıkonulmamak özgürlüğün konusudur. Pozitif özgürlük, politik değil varoluşsal bir sorundur. Özerklik (otonomluk) düşüncesi, pozitif hürriyetin belirleyici kavramıdır.

En genel anlamıyla özerklik, kişinin kendisi ile ilgili bütün koşulların bilincinde olarak kendisini bu koşullardan çıkardığı bir ilkeye ya da birbiriyle tutarlı bir ilkeler dizisine tâbi kılmasıdır. Amaçlarını ve projelerini gerçekleştirirken bu ilkedan başka hiçbir şeyi kılavuz edinmemesidir. Bireyin hem bu ilkeye aykırı olacak şekilde kendi arzularından hem de toplumun diğer üyelerinin gelenek ve göreneklerinden etkilenmemesidir. Özerklik, aynı zamanda bireyin bu unsurlara karşı direnme gücüdür. Özerk insan kendisini yöneten, kendi iradesinin denetiminde olan ve karşı konulmaz korkulara, dürtülere ve tutkulara tâbi olmayan insandır. Eğer insan, rasyonel düşünceye sâhipse ve kendisine alternatifleri açan şeyle meşgûl olursa o kişi özgür bir biçimde eylemde bulunuyor denilebilir. Rasyonel olarak kendi kendisini yönetmek şeklinde de tanımlanan pozitif özgürlük anlayışı, gerçekte baskı altında eylemde bulunan bir köle için de mümkündür. Bu köle, bir kısım eylemlerinden alıkonuluyor olsa da sadece kendi rasyonel kararlarına göre eylemde bulunma bilinç, kudret ve gücüne içsel olarak

⁴ İsaiah Berlin. “İki Özgürlük Kavramı.”, s. 69.

⁵ A.g.e., s. 70.

sâhip olmakla özgür olur. Pozitif anlamıyla özgürlük, eylemlerde değil onu yaptırmaya karar verdiren bilinçte aranır. Pozitif özgürlük, eylemleri engellemeye mâruz kalmadan yapıyor olmakla değil, neler yapacağımıza karar vermemizi sağlayan güç, yetenek, erdem ve bilince sâhip olmakla ilgilidir. Negatif anlamda özgürlük bir şeylere sâhip olmakla ilgili değildir. Ahlâkî bazı erdemlere ya da kendi başına karar verme yeteneğine sâhip olmak, çağdaş olmak, geleneksel düşünce kalıplarını kırmış olmak, özgün olmak, iyi bir hayat yaşamak için paraya ya da saygın olmak için bilgiye sâhip olmak, zeki ya da uyanık olmak, iyi bir mü'min olmak ya da seküler bir hayat sürmek negatif anlamda özgür olmak için gerekli olan şeyler değildir. Elbette birçok insan bunların bir kısmına sâhip olmak ister ancak bunlar, bizim hayat amaçlarımızdır ve özgürlük bunları elde etmek için engellenmeye mâruz kalmamak, bunlardan alıkonulmamaktır. Sadece bunları yapmaktan alıkonulmama değil aynı zamanda muhafazakâr bir hayat yaşamaktan, dinî bir cemaatin üyesi olmaktan, geleneksel yaşam biçimini sürdürmekten, ev ve araba sâhibi olmaktan, başörtüsü takmaktan, ateist olmaktan, anadiliyle eğitim almaktan alıkonulmamak da negatif özgürlüktür. Bu açıdan negatif ve pozitif özgürlük arasındaki temel fark, pozitif özgürlüğün bireylerden özgür olmaları için bazı şeylere sâhip olmalarını ve bazı nitelikleri taşımalarını bekliyor olmasıdır.⁶

Doğal güçsüzlük, bilgi veya kapasitenin olmaması, müdahalesizlik (non-interference) anlamında özgürlüğün de olmadığı anlamına gelmez. Bir insan havada uçamıyor, âmâ olduğu için okuyamıyor veya Hegel'in muğlâk metinlerini anlamıyorsa bunlar onun baskı gördüğü veya özgür olmadığı anlamına gelmez. Bireysel bir amacı gerçekleştirmekten, örneğin Hegel'in kitabını okumaktan alıkonulmak, özgürlüğün eksikliği demektir ancak bir amacı gerçekleştirme gücünün olmaması, politik (negatif) özgürlüğün eksikliği değildir. Aşırı fakir bir insanın, kanunî bir engel olmaksızın bir ekmeği almak, dünyayı gezmek, pahalı kıyafetler giymek için parasının yetmediğini düşünelim. Bu kişi, ona kanunların yasakladığından daha az (pozitif) özgürlüğe sâhiptir. Ancak bu yetersizlikler (ya da pozitif özgürlüğünün olmaması) politik (negatif) özgürlüğün eksikliği olarak tanımlanamaz. Özgürlük, bir şeyi yapmak için (freedom to/for) sosyal statü, kabiliyet, güç, inanç veya bazı "üstün" değerlere sâhip olmak da değildir. Tam olarak özgür olmak tüm sınırlamalardan, müdahaleden ve kontrolden özgür (freedom from) olmaktır. Benim kim olduğum, nelere inandığım, hangi dili konuştuğum, neleri giymek istediğim veya nelerden

⁶Hasan Yücel Başdemir. "İslâm ve Özgürlük: Negatifçi ve Pozitifçi Yaklaşımlar." *Liberal Düşünce Dergisi* 70 (2013): 29-55, s. 39.

hoşlandığım konusunda “doğru” ve “iyi” kararlar almak için nelere sâhip olmam gerektiği özgürlüğün konusu değildir. Bir düşünce veya eylemin toplumun veya kamu otoritesinin baskısından korunmasının nedeni, onun “doğru” olması değildir, sadece bireyin onu yapmak istemesi ile toplumun bu düşünceyi duyabilmesi ve bu eylemi görebilmesi içindir.⁷

Stuart Mill, ifade özgürlüğünün negatif bir özgürlük olduğunu ve engellemeye mâruz kalmasının hiçbir şekilde meşru olamayacağını savunur. “Tartışmayı her susturma, bir yanılmazlık taslamadır.” Ona göre toplumdaki yaygın görüşe baskı yapmak ne kadar haksız ve zararlı ise bireye baskı da o derece zararlı ve haksızdır. “Bir kişi hâriç bütün insanlar aynı düşüncede olsa ve bu kişinin elinde kuvvet olsa bu bir kişinin tüm toplumu susturmaya hakkı olamayacağı gibi tüm toplumun da bu tek kişiyi susturmaya hakkı yoktur.” Bir düşünceyi susturmak hem yaşayan nesle hem de gelecek nesle karşı haydutluktur. Çünkü bununla çeşitlilikten doğacak ilerleme engellenmiş olacaktır. Ayrıca “eğer fikir doğru ise insanlar yanlış olanı doğru olan ile değiştirme imkânından mahrum edilirler: Eğer yanlış ise onlar hemen hemen aynı derecede faydayı yani hakikatin bâtil ile çarpışması sonucunda onun daha açık olarak anlaşılmasını ve daha canlı tesir yaratmasını elden kaçırmış olurlar... Boğmaya çalıştığımız düşüncenin yanlış bir düşünce olduğundan asla emin olamayız. Bundan emin dahi olsaydık onu boğmak yine de kötülük olurdu.”⁸

Mill, ifade özgürlüğü örneğinde özgürlüğün bir hakikat iddiasına, üstün, doğru veya iyi düşüncesine dayandırılmayacağını ileri sürer. “Bireyler yanılmaz değildir ancak bireyler kadar çağlar da yanılmaz değildir. Bir zamanlar genel olan birçok düşünceyi çağımız nasıl reddediyorsa şimdinin genel düşüncelerini de gelecek çağların kabûl etmeyeceği aynı derecede muhakkaktır.” diyerek ifade özgürlüğünün bir doğruluk iddiasına dayandırılmasını reddeder.⁹

Nelerin özgürlük olduğunu sayarak özgürlüğü anlayamayız. Bir özgürlük dâiresi çizelim ve nelerin özgürlük olduğunu sayalım: Mısır’a tâtile gitmek, sokakta elimizi cebimize atarak yürümek, sevdiğimiz kızla evlenmek, bir ev satın almak vs. Şimdi ev satın alma örneğini düşünelim. Ev satın almak özgürlük değildir. Ev satın alacak olan kişinin bundan alıkonulmaması özgürlüktür. Eğer ev satın almak özgürlük olsaydı parası olmadığı için ev alamayanlara, daha iyi ev almak için kararını erteleyenlere

⁷ İsaiah Berlin. “İki Özgürlük Kavramı.” s. 62.

⁸ Başdemir, Hasan Yücel. “Bireysel Hürriyet Düşüncesi ve John Stuart Mill.” *Liberal Düşünce Dergisi* 24 (2001): 123-137, s. 127.

⁹ Hasan Yücel Başdemir. “İslâm ve Özgürlük: Negatifçi ve Pozitifçi Yaklaşımlar.” s. 40.

veya ev satın almak istemeyenlere özgür değildir, dememiz gerekecekti ki bu, oldukça anlamsızdır. Bu nedenle özgürlük bazı niteliklere ve araçlara sâhip olmakla tanımlanamaz. Negatif özgürlük açısından iki tür insan eylemi vardır. Biri, insanın kendisini ilgilendiren, sadece kendisi ile ilgili davranışlar (self-regarding conducts), diğeri ise toplumsal varlık olan insanın, beraber yaşadığı insanlarla olan ilişkilerinde sergilediği, başkası ile ilgili olan davranışlardır (others-regarding conducts). İnsanın sırf kendisini ilgilendiren davranışları, başkasının arzu ve taleplerini etkilemez. Başkalarına (veya başkalarının menfaatlerine) zarar verilmediği müddetçe insanların bireysel hayat alanına müdahale edilmez. Bu, negatif özgürlük anlayışının dayandığı temeldir: Başkalarını etkilemeyen eylemlerinde bireyin her türlü müdahaleden uzak olması. “Eğer ben, yapacağım veya yapmayacağım bir şey konusunda başkaları tarafından baskı görür veya engellenirsem özgür değilimdir ve eğer bu sınır, belirli bir asgarî miktarın ötesinde başka insanlar tarafından ihlâl edilmişse o zaman bastırılmış veya tutsak edilmiş bir kişi olarak tanımlanabilirim.”¹⁰

Pozitif özgürlük, bireylere özgür olmaları için bazı şeylere sâhip olmaları gerektiği şeklinde bir misyon yükler. O şeylere sâhip olmadan özgür olmanız mümkün değildir. İfade özgürlüğü, doğru fikirlere sâhip olmanıza; seyahat özgürlüğü paranız olmasına ve sağlıklı olmanıza; din özgürlüğü doğru bir şekilde inanmanıza; kıyafet özgürlüğü çağdaş olmanıza ya da estetik zevk sâhibi olmanıza vs. bağlıdır. Bu nedenle özgürlük, bireyin bir misyon yüklenmesini gerektirir. Negatif özgürlük ise bunların hiçbirini özgürlüğün koşulu kabûl etmez. Negatif özgürlüğün önkoşulu, eylemlerimizin başkaları üzerinde meydana getireceği olumsuz etkileri hesaba katmaktır. Eylemlerimizin ahlâkî sınırı, başkalarının yaşama biçimlerini, dinî veya seküler amaçlarını yerine getirmelerini engellediği yerdedir. Mill’in ifadesi ile bu konudaki ‘basit ilke’, insanların birey veya toplum olarak bir kimsenin eylemlerine müdahalesini meşru kılacak tek gerekçe, ‘nefsi (kendini) koruma’ olabilir. Başka ifade ile bir birey üzerinde engellenmenin haklı olarak kullanılmasının tek gerekçesi, başkalarına gelecek olan zararı önlemektir. Negatif özgürlük, bireysel veya evrensel bir amacın gerçekleştirilmesinde bir araç değildir. Özgürlük, amaçları gerçekleştirme aracı olmadığı gibi görelî bir kavram da değildir, kendinde bir değere sâhiptir. Onun tanımı amaç, hak, vazife, kendini gerçekleştirme gibi kavramlarla ilişki kurularak yapılmaz. Birey kendisi ile baş başa bırakılır. O, herhangi bir dış engel, onu yapmak istediği şeyi yapmaktan alıkoymadığı ölçüde özgürdür. Berlin, negatif özgürlüğün bu yönünü şöyle ifade eder: “Özgürlük eşitlik, tarafsızlık, uygarlık, insanî

¹⁰ A.g.e., s. 41.

mutluluk veya kendinde bir bilinç değil özgürlüktür.”¹¹

Şu üç temel unsur, negatif özgürlüğün mahiyetini ortaya koyar:¹²

1. Kendini Belirleme: Kişinin neler yapacağına ve nasıl bir hayat biçimi süreceğine kendisi karar verir. Seçtiği şeyin içeriğinin hiç önemi yoktur. Dindarca bir hayat sürmek, bir cemaate mensup olmak, gece boyu ibadet etmek, bir polis, asker, akademisyen, çiftçi, din adamı ya da aşçı olmak, seküler bir hayat sürmek vs.. Bireylerin hangi gerekçelere dayanarak ne tür kararlar aldığı değil, bir baskı ve tehdit altında olmadan karar alması, negatif özgürlüğün birinci unsurudur. Kendi muhakemesi ile koşulların zorlaması sonucu baskı altında aldığı kararlar da bu baskı başkasının zorlamasıyla olmadığı sürece kişinin kendi kararları sayılır. Burada bir özerklik düşüncesi göze çarpar ancak bu, pozitif özgürlükte olduğu gibi bireyin dış dünyadan soyutlanarak kendisi için yetkin kararlar almasını ifade etmez. Bu hakka sahip olmasını ifade eder.

2. Sorumluluk: Kişinin aldığı karar, başkaları üzerinde hangi etkileri meydana getiriyor? İnsan hakları hiyerarşisi içinde başkalarının hangi haklarına zarar veriyor? Beni kamu otoritesi açısından imtiyazlı duruma getiriyor mu, başkalarını da dezavantajlı duruma düşürüyor mu? Liberal demokraside insan hakları, bir haklar hiyerarşisine dayanır. Yaşama hakkı, mülkiyet hakkı, sağlık hakkı, düşünce özgürlüğü, vicdan özgürlüğü, din özgürlüğü, ifade özgürlüğü, eğitim özgürlüğü, kıyafet özgürlüğü, seyahat özgürlüğü, çalışma özgürlüğü, istenmeyen mesleklere zorlanmama, teşkilatlanma özgürlüğü şeklinde bireyler için (kategorik olmasa bile) önem sırasına göre belirlenmiş hak ve özgürlükler vardır. Kişi, aldığı kararların başkaları üzerinde ne türden etkileri olduğunu, bu hak ve özgürlükler hiyerarşisi içerisinde başkalarının menfaatlerini ne oranda etkilediğini hesaba katmak zorundadır. Eğer başkaları üzerinde engelleyici olmayacak kararlar alınmışsa bu karar, özgürlüğün konusudur.

3. Müdahalesizlik (non-interference): Eğer sorumluluk ilkesine uygunsuzsa bireyin amaçlarını gerçekleştirmelerinin, iyi hayat biçimlerine uygun eylemde bulunmalarının önündeki tüm engeller kalkar. Kişi davranışından alıkonulamaz.

Necati Öner’in Negatif Hürriyet Anlayışı

İnsan Hürriyeti kitabının kaynakçası incelendiğinde (Raymond Aron, Dwelshauvers ve George Gosdorf’teki bazı imalar dışında)* Öner’in savunduğu

¹¹ A.g.e., s. 42.

¹² Aynı yer.

* Öner’in kavramsallaştırma biçimi bu filozoflarda yoktur.

düşünceler, kaynakçadaki eserlerde yer almaz. Kitabın kaynakçasında negatif özgürlük düşüncesini savunan düşünürler yer almamaktadır. Öner, eylem hürriyetini kendi kavramsallaştırmasıyla ortaya koyar. Öncelikle yazarın mantıkçı olması nedeniyle hürriyet, klasik mantık zemininde ele alınır. Öner, hürriyeti “kavram” olarak kullanmak yerine “kelime” olarak kullanır. Çünkü onun zihninde kavramların temel özellikleri tanımlanabilir olmalarıdır. Tanımlanabilme, tür-cins ilişkisi içinde bir konuma sahip olmakla mümkündür. Ona göre hürriyetin böyle bir konumu yoktur. Hürriyet bilincin doğrudan verisidir ve bilincin doğrudan verileri tanımlanamaz (bu ifadelerde Henri Bergson etkisi görünür). Bu nedenle hürriyet, ses, renk, duyumlar ve duygularda olduğu gibi mantıksal açıdan tanımlamaz, aksine betimleme veya benzetme yoluyla anlatılabilir. “Bunların bilinmesi doğrudan doğruya idrak veya yaşama iledir. Tanıtılmaları da ancak onları yaşayan veya duyanlara, benzetme yoluyla olabilir. Anadan doğma bir köre kırmızı rengin; ömründe sevmemiş bir insana aşkın ne oldukları anlatılamaz. Mantıkçılar bu tür *kavramlara* ‘tanımlanamazlar’ derler. Hürriyet de bir yaşama hâli olduğu için onu da tanımlanamazlar arasında sayabiliriz. Onun tanımını, yani tanıtılması kendi öz nitelikleriyle değil, tezahürleriyle olur. Ömründe hürriyetsizliğin ne olduğunu hissetmemiş birine hürriyetin ne olduğunu anlatamazsınız... Hürriyet bilinci bir ihtiyaçtan doğar... Eğer bir alanda hürriyetsizlik hissedilmezse o alanda hürriyet bilincine varılmaz. İnsan mensup olduğu toplumun örf ve adetlerini, değerlerini yaşayamaz ve ana dilini kullanamazsa bu alanlarda hürriyetsizlik hisseder.”¹³

Necati Öner’in, özgürlük durumu ile özgürlük bilinci arasında yaptığı ayrım önemlidir. Öner, hürriyette iki aşamadan bahseder ve hürriyetin anlaşılmasını bu iki aşamayla mümkün görür. İlki seçme, ikincisi ise eylemdir. Bunlar birbirinden farklı olmakla birlikte birbirini takip etmektedir. İnsan önce seçim yapar ardından ise bu seçimlerine uygun davranışa geçer. Seçim bilinçli bir tercihtir. Eylem bir engelleme ile karşılaşmazsa eylemde özgürlük bir durumdur ama bilinç hali oluşmaz. Hürriyet bilinci engellenme durumunda ortaya çıkar. Bu nedenle buna hürriyetsizlik bilinci demek gerekir. Bilinçsiz seçim özgürlük değildir. Seçim özgürlüğü bir yönelimin sonucudur. Dolayısıyla bilinçsiz eylem de özgürlük değildir. Ancak eylemin bilinçli olmasıyla özgürlüğün bilincinde olmak aynı şeyler ve mantıksal ilişki gerektiren şeyler değildir. Eylem bilinçlidir. İnsan eyleminin bilincindedir ve bu eylem bakımından bir özgürlük durumudur. Burada özgürlük bilinci olmak zorunda değildir. Özgürlük bilinci engelle karşılaşıldığında oluşur.¹⁴

¹³ Necati Öner, *İnsan Hürriyeti*. Ankara: Divan Yayınları, 2013, ss. 14-15.

¹⁴ A.g.e., s. 18.

Esasında aynı durum seçme halinde de vardır. Seçme esnasında insan özgürlüğünün bilincinde olmayabilir. Sadece bir edim üzerinde olabilir, yani seçme edimi. Seçim özgürlüğünün bilincine de insan hür olmadığını hissettiğinde varır. Bunu anlatmak için Öner, sinemadaki “seyirci metaforu”nu kullanır. Bu metaforda seyircinin filmi izleme ve izlemeyi bırakıp salondan ayrılma seçenekleri vardır. İzlerken hürriyet bilinci yoktur. Salonu terk etmeye karar verdiği kapıdan çıkınca da hürriyet bilinci yoktur, ancak çıkması engellendiğinde hürriyetinin bilincine varır. Daha doğru ifadeyle kapı kapalıysa hürriyetin bilinci değil, hürriyetsizliğin bilinci ortaya çıkar. O halde bilinç hali hürriyette değil hürriyetsizliktedir. Yani hürriyet bilinci, hürriyetsizlik bilinciyle oluşur. Öner’in ifadesiyle hürriyet bu hürriyetsizlik şuurundan ortaya çıkar. O halde hürriyet dediğimiz şey seçmede ve eylemde değil, eylemin engellenmesi durumunda ortaya çıkar.¹⁵

Hürriyetin bilinci gerektirdiği iddiası, Berlin’in perspektifine aykırı gibi görünebilir ancak bu durum bilincin konumlanmasındaki farklılıktan kaynaklanır. Berlin, özgürlüğün/hürriyetin bilinçle tanımlanmasına karşıdır. Öner, hürriyeti bilinçle tanımlamaz, aksine hürriyet bilincinin engellenme durumunda ortaya çıktığını söyler.

Öner’e göre politikacıların ve hukukçuların bahsettiği hürriyet eylem hürriyetidir. Bu nedenle siyasi hürriyetler, din ve vicdan hürriyeti, basın hürriyeti eylemle ilgilidir. Ama bu eylem hürriyetin gerisinde seçme hürriyeti yatar. “Nerede seçme varsa orada hürriyet yoktur.” (Öner, 2013, s. 21). Başka ifadeyle seçme ile hürriyet arasında mantıksal bir ilişki yoktur. Öner bunu kabul etmekle birlikte bu düşüncede bir revizyona gider: Seçim ve eylem arasında mantıksal veya zorunlu bir ilişki olmasa da bir takip hali vardır. Hürriyet, seçmeden sonra gelir. Çünkü kararlaştırılmış eylem olmadan hürriyet olmaz. Kararlaştırılmış olmayan eylemin engellenmesi, hürriyetsizlik bilincini doğurmaz. Öner’in bu şekilde radikal bir negatif özgürlük perspektifinden daha ılımlı bir negatif özgürlük perspektifi savduğunu söyleyebiliriz.

İnsan Hürriyeti kitabının birinci kısmı “Seçme Hürriyeti”dir ki bu, siyasi özgürlük literatürü bakımından değerli görülen ama eylemle doğrudan ilgisi olmayan bir alan olarak görülür. Öner, bu kısımda “birçok imkan karşısında sebepsiz olarak karar vermeye” kayıtsızlık olarak hürriyet adını verir ki bunu hatalı bir özgürlük olarak görür. Burada örtük bir şekilde seçimlerimizin belirli zihinsel yönelimlerimize dayanması gerektiği ifade edilir. Zihinsel yönelimi olmayanların seçme özgürlüğü olamayacağını ifade eder.

Öner’in Negatif Hürriyeti Siyasi Hürriyetlere Uygulaması

¹⁵ A.g.e., s. 19.

Negatif özgürlük literatüründe özgürlükleri sınırlayan iki şey vardır: Toplum ve kamu otoritesi. Necati Öner ise bunu, fiziki dünyadan gelen engeller ile din ve toplumdaki gelen engeller olarak ikiye ayırır. O, ülser olan kişinin her şeyi yiyememesini fiziki engel; dinin ve toplumun uyulması gereken kuralları olduğunu da din ve toplumdaki gelen engeller olarak tanımlamaktadır. Fiziki engelin bir eylem hürriyeti alanı yapılması temelde Öner'in hürriyet perspektifiyle uygun değildir. Çünkü kişinin kendi durumuyla ilgili kararlar alması ve bu kararların kendisine sınırlar koyması, politik hürriyetin konusu değildir. Bu durum, aynı zamanda Öner'in nedenlere dayanarak karar almanın seçme özgürlüğü olduğunu ifade etmesiyle de çelişir. Çünkü kişi, kendisine zarar verecek şeyleri yememesi, onun kişisel ve hür bir kararıdır. Dolayısıyla burada seçim hürriyetini veya politik hürriyeti engelleyen bir durum yoktur. Ancak Öner, bu bölümün hemen ardından bu hatayı negatif özgürlük lehine tashih eder. "Hürriyetler Karşısında Devletlerin Farklı Tutumları" başlığı altında insan hürriyetleri açısından devletleri iki gruba ayırır: İnsan hürriyetini azami ölçüler içinde tutmak isteyen, onlara saygılı olan liberal devlet; ikincisi ise insan hürriyeti başka anlam verdikleri için siyasi hürriyetleri tanımayan totaliter devlet. Bu ayırım, adalet, özgürlük, eşitlik gibi temel politik terimlerin tamamen negatif şekilde yorumlanmaları gerektiğini ileri süren liberal teorinin ayırımıdır. Öner, bu bahiste Nazizmi ve Marksist devletleri totaliter devlet tanımlarına koymuştur. Öner, daha ileri giderek demokrasi kavramının özgürlükle ilişkisini de kurmuş ve iki tür demokrasi ortaya koymuştur. Klasik demokrasi ve hürriyetçi/liberal demokrasi veya sadece demokrasi, diğeri ise totaliter demokrasi. Bu ayırım, liberal literatüre uygundur. Liberaller, ayırımı totaliter yerine bazen komüniteryen terimi ile ifade ederler. "Totaliter devletlerde tek fikir hakimdir. Faşist ve komünist devletler bu gruptandır." Aradaki farkı dört kategoride toplamak mümkündür:¹⁶ 1. Rekabet-tekelcilik, 2. Anayasa-ihtilal, 3. Sosyal grupların çokluğu- Bürokratik Dikta, 4. Partiler devleti- partizan devlet.

Öner, hürriyetleri maddi ve manevi hürriyetler şeklinde iki kısma ayırır. Maddi hürriyetler, ekonomik özgürlüklerken, manevi hürriyetler, din hürriyeti, vicdan hürriyeti, fikir hürriyeti basın hürriyeti olarak sıralanmıştır. İlk sıraya din hürriyetini koyması, yine liberal literatüre uygundur. İhtiyaç bakımından yaşama hakkı temel bir hak iken toplumların hürriyetler bakımından gelişmişliğini anlamının yolu, bir toplumdaki din, vicdan ve fikir/ifade özgürlüğü daha belirleyicidir. Çünkü toplumları yıkan kavgalar hep bunlardan çıkmaktadır. Bu üç özgürlük, bir toplumun politik hayatının

¹⁶ A.g.e., s. 82.

kalitesini gösterir. Öner, maddi hürriyetlerin devlet tarafından sınırlanmasının makul olduğunu ancak manevi hürriyetlerin alanı ne kadar geniş olursa o kadar elzem olduğunu ileri sürer. Necati Öner, politik özgürlüklerin en büyük düşmanı olarak taassup ve hoşgörüsüzlüğü gösterir. Özgürlüklerin önündeki en büyük engelin ve totaliter zihniyetin en önemli göstergesinin farklı hayat tarzlarına karşı tahammülsüzlük olduğunu ifade eder. Öner, hürriyet hakkındaki düşüncelerinin İslam'la uyumlu olduğunu söyler. Bunu da ayetler, hadisler ve İslam tarihindeki uygulamalar üzerinden temellendirir.

Sonuç

1. Necati Öner, negatif özgürlük perspektifi Türkiye'ye henüz gelmeden önce Batıdaki literatürden de bağımsız olarak bir negatif özgürlük düşüncesi geliştirmiştir. Kaynakçası, bu kurgunun siyasal hayatımızdaki olaylardan ilham aldığını, belirli bir literatürün etkisinde olmadığını göstermektedir.

2. Necati Öner, hürriyet düşüncesini geliştirirken belirli bir politik çizgi üzerinden bunu yapmıştır ve bu çizgi, liberal-muhafazakar çizgidir.

3. Bugün dünyada hürriyet tartışmaları 1980 ve 1990'ların literatürünün çok ötesinde bir yere taşınmıştır. Öner'in liberal devlet-totaliter devlet ayrımı bugün yerini yeni-sol ve yeni-sağ ayrımına bırakmıştır. Bu iki siyasi grup arasındaki entelektüel tartışmalar cinsiyet, göçmenler, dezavantajlılar, hayvan hakları, post-kolonyalizm, savaş gibi meselelere taşınmıştır. Ancak bu tartışmalarda temel politik perspektifler köklü bir şekilde terk edilmemiş, biçim değiştirmiştir.

5. Necati Öner'in güncelleyerek okumak, revize etmek, açıklarını gidermek akademisyenlerin ve onun öğrencilerinin temel akademik sorumluluğudur.

KAYNAKÇA

Başdemir, Hasan Yücel. "Bireysel Hürriyet Düşüncesi ve John Stuart Mill." *Liberal Düşünce Dergisi* 24 (2001): 123-137.

Başdemir, Hasan Yücel. "İslâm ve Özgürlük: Negatifçi ve Pozitifçi Yaklaşımlar." *Liberal Düşünce Dergisi* 70 (2013): 29-55.

Berlin, İsaiah. "İki Özgürlük Kavramı." *Liberal Düşünce Dergisi* 46 (2007): 59-72.

Korlaelçi, Murtaza. "Le Play Mektebi ve İlk Türk Temsilcisi Prens Sabahattin Bey." *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, sy. 1 (1983): 31-58.

Öner, Necati. *İnsan Hürriyeti*. Ankara: Divan Yayınları, 2013.

